

โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการ
ของนักศึกษา
คณะสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กิจกรรมปลูกฝังอุดมการณ์ความรักชาติ
ภาพยนตร์ วีรชนคนถูกลืม “ขุนรองปลัดชู”
กองพลทหารม้าที่ ๑
๔ ส.ค. ๕๕

การใช้ภาษาเพื่อสั่งสอน
และปลูกสำนึกให้รักชาติ
จากบทภาพยนตร์
เรื่อง “ขุนรองปลัดชู”

พาขวัญ สัตม์ภรณ์

นักศึกษาปริญญาตรี

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการของนักศึกษา
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ลำดับที่ 2

การใช้ภาษาเพื่อสั่งสอน และปลูกสำนึกให้รักชาติ จากบทภาพยนตร์ เรื่อง “ขุนรอนปลัดชู”

พาขวัญ สัตม์ภรัตน์

ปรับปรุงจากรายงานในการศึกษา
รายวิชา ม.221 มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์
ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2554

กรกฎาคม 2555

เผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต

ครีเอทีฟคอมมอนส์

แบบแสดงที่มา-

ไม่ใช่เพื่อการค้า-

ไม่ดัดแปลง 3.0 ต้นฉบับ

เว้นแต่ระบุไว้เป็นอย่างอื่น

เมื่อช่วงกลางปี 2554 เพียง 4 วันหลังการเลือกตั้งทั่วไปสิ้นสุดลง ภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* ก็ได้จัดฉายให้ชมฟรีที่โรงภาพยนตร์ สกาล่า และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสในอีก 2 วัน ถัดมา ภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นพูดคุย-วิจารณ์ กันมากทั้งจากสื่อในโลกออนไลน์และออฟไลน์ โดยเฉพาะเรื่องการ เชื่อมโยงเหตุการณ์ในภาพยนตร์เข้ากับสถานการณ์ทางการเมือง ในปัจจุบัน และการนำเสนอเรื่องราวผ่านมุมมองแบบชาตินิยม

ผู้เขียนไม่รู้จักขุนรองปลัดชูมาก่อน กระทั่งชื่อยังไม่เคยได้ยิน เขา คือใครใน “ประวัติศาสตร์ชาติไทย” หรือ ถึงได้ถูกนำมาสร้างเป็น ภาพยนตร์ประเภทยกย่องวีรบุรุษเช่นนี้? ในช่วงเวลาที่ภาพยนตร์ เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* ออกฉาย ใครหลายคนก็เข้ามาถามผู้เขียนว่า ขุนรองฯ เป็นใคร? เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นอย่างไร? ได้ดู ภาพยนตร์แล้วหรือยังอิงประวัติศาสตร์ด้วยนะ? แล้วเป็นจริงไหม? ฯลฯ ด้วยคาดหวังว่านักศึกษาเอกประวัติศาสตร์อย่างผู้เขียนจะ ให้คำตอบได้

ทว่าเมื่อพวกเขาได้รับเพียงความว่างเปล่าเป็นคำตอบ บางคนจึง พยายามชักชวนให้ผู้เขียนชมภาพยนตร์เรื่องนี้ เขาว่าเหตุการณ์ ในเรื่องนั้นช่างเหมือนกับการเมืองไทยช่วง 4 - 5 ปีที่ผ่านมาเลย ทีเดียวน บ้างก็ว่าดูแล้วซาบซึ้งมากจากคำพูดที่กินใจของท่าน ขุนรองฯ บ้างก็ว่าจะได้รู้ประวัติศาสตร์ชาติไทยอย่างไรละ อย่า กระนั้นเลย ผู้เขียนจึงติดตามชมภาพยนตร์เรื่องนี้ในวันที่ “ทีวี สาธารณะ” นำมาออกอากาศซ้ำ หลังจากที่ได้ชมภาพยนตร์เรื่อง นี้แล้ว ผู้เขียนพบว่าการใช้ภาษาของขุนรองฯ นั้นน่าสนใจมาก โดยหลายถ้อยคำที่ขุนรองฯ เลือกใช้ หลายประโยคที่เขาพูดกับ เหล่าอาสา 400 นาย ทำให้ผู้เขียนรู้สึกว่าการใช้ภาษาของเรื่องนี้แทบ จะใช้บทพูดของขุนรองฯ ทั้งหมดเป็นตัวดำเนินเรื่องเพื่อสื่อสารบาง อย่างออกมา และสิ่งนี้เองทำให้ผู้เขียนย้อนคิดถึงประเด็นและ คำถาม

*หมายเหตุ: ตัวเอนของคำที่ปรากฏใน เนื้อหาทั้งหมดเน้นโดยผู้เขียนบทความ

ผู้เขียนเห็นว่าสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนในวิชาภาษาและวัฒนธรรมนั้นคือทฤษฎี-แนวคิดทางมานุษยวิทยาภาษา และจากหนังสืออื่นๆ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางภาษาและการใช้ภาษา มาทำความเข้าใจการใช้ภาษาในภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* ได้ ในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนจะใช้แนววิเคราะห์ภาษาธรรมดา, กระบวนกรทักท้วงของภาษา (interpellation) และมุมมองต่อภาษาในงานประวัติศาสตร์ของสำนักโพสต์โมเดิร์นเป็นกรอบในการศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะวิเคราะห์และตอบคำถามว่าตัวละครขุนรองปลัดชูมีวิธีการใช้ภาษาอย่างไรในการสื่อสารกับคนดู และเหตุใดเนื้อเรื่องที่มีช่วงเวลาสมัยปลายอยุธยาจึงสื่อให้คนดูเข้าใจว่าหมายถึงปัจจุบันได้ โดยเฉพาะนัยของการสั่งสอนและการปลูกสำนึกให้รักชาติ

แนววิเคราะห์ภาษาธรรมดา (Ordinary Language Analysis)¹

แนววิเคราะห์ภาษาธรรมดามุ่งศึกษาภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันหรือภาษา “ธรรมดา” นักคิดคนสำคัญที่ใช้แนวคิดนี้ศึกษาภาษา ได้แก่ ลุดวิก วิตต์เกินสไตน์ (Ludwig Wittgenstein) จอห์น ออสติน (John L. Austin) และ จอห์น เซอร์ล (John R. Searle) โดยแนววิเคราะห์นี้มองภาษาในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการกระทำทางสังคมซึ่งผูกติดอยู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์ผู้พูด/ใช้ภาษา ความหมายของภาษาขึ้นอยู่กับการใช้ในแต่ละบริบทในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นตัวกำหนดหรือให้ความหมายในการใช้คำนั้นๆ ดังนั้นการทำความเข้าใจความหมายของภาษาจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผ่านการเรียนรู้ฝึกฝน การใช้อย่างน้อยๆ จนเกิดความชำนาญ การยอมรับ และการเห็นพ้องต้องกันของคนในสังคม แนวคิดนี้จึงมองว่าการใช้ภาษาคือการปฏิบัติหรือการใช้จริง เป็นการกระทำหรือการแสดง (performance) อย่างหนึ่ง

แนวทางการวิเคราะห์ภาษาธรรมดามีความแตกต่างไปจากทัศนะแบบเดิมของสำนักประจักษ์นิยมและสำนักปฏิฐานนิยมที่มองว่าภาษาเป็นเครื่องมือในการสะท้อนภาพความเป็นจริง ความหมายของคำอยู่ที่การนิยามคำ หรืออยู่ที่การใช้คำเพื่อระบุแทนวัตถุ

¹ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2551 *ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง (Language and Politics/ The Political)*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและสิ่งพิมพ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น.29-58. ในหัวข้อแนววิเคราะห์ภาษาธรรมดา ผู้เขียนใช้ข้อมูลจากงานชิ้นนี้ เฉพาะหัวข้อย่อย (1) ภาษาคือการกระทำ หรือ วัจนกรรม และ (2) การแก้ตัว

สิ่งของ ภาษาจึงเป็นตัวแทน (representation) โลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งที่แนววิเคราะห์ภาษาศรรรมดาปฏิเสธ ผู้เขียนเห็นว่าแนววิเคราะห์ภาษาศรรรมดาที่สามารถนำมาปรับใช้ในการวิเคราะห์การใช้ภาษาของขุนรองปลัดชูได้ คือ แนวคิดภาษาคือ การกระทำ และแนวคิดเรื่องคำแก้ตัว

ภาษาคือการกระทำ หรือ วัจนกรรม

(Illocutionary Act / Speech Act) :

คำถาม (?) ที่ตอบไม่ได้

(เพราะฉะนั้นขอให้คิดเหมือนเกล้าผมด้วย)

“เกล้าผมอยากรู้แน่ มีใครคิดถึงเรื่องของแผ่นดินกันบ้าง”

ขุนรองปลัดชูเอ่ยถามเหล่ากรมการเมืองที่มาประชุมกันว่าทำอะไร จะขึ้นกับขุนนางฝ่ายใดดีหลังทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แม้จากรูปประโยคจะเป็นเพียงประโยคคำถามประโยคหนึ่ง หากถ้อยแถลงนี้กำลังกระทำการบางอย่างกับเหล่ากรมการเมืองในฐานะผู้ฟังมากกว่าเพียงถาม

ในทัศนะของออสติน ถ้อยแถลงทุกชนิดถือเป็นการกระทำหรือการแสดงชนิดหนึ่ง เพราะต้องมีการออกเสียง การเลือกใช้คำ การแสดงท่าทางประกอบ ฯลฯ เป็นบริบทของการใช้คำ และการพูดทุกครั้งผู้พูดย่อมพูดเพื่อจุดประสงค์บางอย่าง ออสตินเรียกการพูดในฐานะที่เป็นการกระทำเช่นนี้ว่า “illocutionary acts” โดยอาจแยกตามจุดประสงค์หรือเจตนาของผู้พูดได้เป็น 3 แบบ คือ (1) locutionary acts (วัจนกรรมตรงตามคำ) คือการพูดโดยทั่วไปเพื่อบอกกล่าวให้รู้ว่าพูดถึงเรื่องนี้/สิ่งนี้ (2) illocutionary acts (วัจนกรรมปฏิบัติ) คือการพูดในฐานะที่เป็นการกระทำหรือการแสดงที่ความหมายขึ้นกับจารีตปฏิบัติทางสังคมในเรื่องนั้น และ (3) perlocutionary acts คือการพูดเพื่อต้องการให้เกิดผลลัพธ์บางอย่าง เช่น การพูดหวานล่อม ชักชวน ช่มชู้ เป็นต้น แล้วจะรู้ได้อย่างไรว่าถ้อยแถลงใดเป็นการพูดประเภทไหน ออสตินให้ดูที่ “พลัง” (force) ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้ความหมายบางอย่างแก่คำขึ้นมานั้นคือดูที่การกระทำในรูปของภาษามากกว่าตัวคำ และพลังจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อดำเนินรับกับจารีตปฏิบัติหรือกฎเกณฑ์ของสังคม

ดังนั้น ถ้อยแถลงที่ว่า “เกล้าผมอยากรู้จัก มีใครคิดถึงเรื่องของแผ่นดินกันบ้าง” ของขุนรองปลัดชูจึงไม่ใช่การถามอย่างตรงตัวตามคำว่ามีใครคิดถึงเรื่องของแผ่นดินบ้าง แต่กำลังกระทำการบางอย่างแบบ (2) illocutionary acts อยู่เพราะ *ประการแรก* การเลือกใช้คำ คำว่า “แผ่นดิน” ที่ขุนรองฯพูดไม่ใช่แผ่นดินหรือผืนดินทางกายภาพ แต่หมายถึง “บ้านเมือง” ซึ่งก็จะพ่วงมากับนัยของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการคิดถึงส่วนรวม ที่มาพร้อมกับความหมายของการไม่คิดถึงแต่เรื่องของตนเอง (อย่างที่เหล่ากรรมกรเมืองพูดคุยกัน) ซึ่งการคิดถึง“แผ่นดิน” ก็เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับสนับสนุน ตามแนววิเคราะห์ภาษาศาสตร์มาเราเข้าใจคำว่า “แผ่นดิน” ได้ก็เพราะมีความหมาย/ความคิด (sense) ของคำนี้อยู่นั่นเอง

ประการที่สอง เจตนา การเลือกใช้รูปประโยคที่ลงท้ายด้วยคำว่า “...บ้าง” เป็นการใช้วัจนกรรมอ้อมที่ไม่ได้มีความหมายเชิงคำถามตามหน้าที่ของคำ แต่เป็นการใช้เพื่อให้ผู้ฟังคล้อยตาม² อีกทั้งการที่ขุนรองฯไม่ได้พูดประโยคนี้ขึ้นมาลอยๆ แต่พูดหลังจากที่เหล่ากรรมกรเมืองผลัดกันออกความเห็นว่ามันจากนี้ควรจะทำอย่างไร เจ้ากับขุนนางฝ่ายใดให้ตนได้ประโยชน์ นั่นแสดงว่าขุนรองฯ ยอมรับและมีคำตอบให้ตนเองอยู่แล้วว่าเหล่ากรรมกรเมือง “ไม่คิดถึงแผ่นดิน” ดังนั้นเขาจึงไม่จำเป็นต้องถามอีก หากกรรมกรเมืองคนไหนจะเถรตรงตอบว่าตนคิดถึงเรื่องของแผ่นดินก็คงไม่ได้ ยิ่งถ้าตอบอย่างสัจยเชื่อว่าไม่คิดถึงเรื่องของแผ่นดินจริงๆ ก็ยิ่งไม่ได้เพราะเป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ การกล่าวถ้อยแถลงนี้จึงเป็นการกระทำต่อเหล่ากรรมกรเมืองเพื่อขอร้องและพูดให้สำนึกว่าช่วยคิดถึงเรื่องของแผ่นดิน “บ้าง” ซึ่งก็เท่ากับตำหนิผู้ฟังไปด้วยว่าไม่คิดถึงเรื่องของแผ่นดิน “กันเลย” เป็นรูปประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ ผู้ฟังทั้งเหล่ากรรมกรเมืองและคนดูจึงถูกกดดันให้ยอมรับสารนี้ด้วยถ้อยแถลง ขณะเดียวกันยังสื่อไปในตัวว่าผู้พูดเป็นคนທີ່คิดถึงเรื่องของแผ่นดิน³

ประการที่สาม บริบททางสังคม ประการนี้ผู้เขียนอยากเสริมเพราะเห็นว่าเป็นบริบทเฉพาะในภาพยนตร์ที่ทำให้ถ้อยแถลงนี้ของตัว

² มีการศึกษาวัจนกรรมอ้อมที่พบว่ามีการกลุ่มคำลงท้ายบางประเภท เช่น “อะไร” “ไหม” “รี” “หรือไง” “บ้างหรือไม่” เป็นต้น เป็นคำที่แม้โดยรูปจะเป็นกลุ่มคำแสดงคำถาม แต่กลับไม่ได้มีความหมายตามรูปภาษาที่ปรากฏ อ้างจาก นิภัทร อังกุลสินธนา. 2551. “การศึกษาการเปรียบเทียบวัจนกรรมอ้อมในการบริภาษในนวนิยายไทยต่างสมัย.” *วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย* 1: 2 (ธันวาคม 2550 – พฤษภาคม 2551) เข้าถึงในรูปแบบไฟล์ได้จาก <http://thailang.hum.ku.ac.th>

³ สิ่งที่เราเขียนกล่าวว่าเป็นเรื่องสังคมยอมรับหรือไม่ยอมรับนั้น อย่างมากที่สุดหมายถึงสังคมปัจจุบัน เพราะภาพยนตร์กำลังสื่อสารกับคนดูในสมัยนี้ ความเป็นจริงในทางประวัติศาสตร์ ขุนรองฯ คงไม่ต้องมาถามว่าคิดถึงแผ่นดินกันบ้างไหม ในเมื่อสมัยนั้นคือช่วงปลายอยุธยาซึ่งยังไม่มีความคิดเรื่องชาติ (รัฐชาติ) ไทยอย่างปัจจุบัน จึงไม่มีความจำเป็นอีกเช่นกันที่จะต้องคิดถึง “แผ่นดิน” หรือคิดถึงอยุธยาซึ่งเป็นศูนย์กลาง หากเหล่ากรรมกรเมืองจะคิดถึงแต่ตนเอง หรือเมืองของตนเอง อย่างวิเศษไชยชาญก็ย่อมเข้าใจได้และ “ไม่ผิด” ในบริบทสมัยนั้น

ละครทำงานได้ในสมัยปัจจุบัน กล่าวคือ เรื่องช่วงเวลาภาพยนตร์
เข้าฉายเมื่อต้นเดือนกรกฎาคมหลังการเลือกตั้งทั่วไปปี 2554 นั้น
บุญชัย เบญจรงค์กุล ผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์ได้ให้สัมภาษณ์
กับสื่อรายหนึ่ง ถึงเหตุผลของการสร้างภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรอง*
ปลัดชู ว่า⁴

เหตุการณ์ในภาพยนตร์มันอาจจะไม่เหมือนปัจจุบันทีเดียว
แต่ความวุ่นวายก็จะเกิดจากเสนาบดี เสนาบดีก็เหมือนกับ
ผู้บริหารประเทศ เทียบได้กับรัฐมนตรีในยุคปัจจุบันนี้
แหละ ผมว่ามันควรให้ประวัติศาสตร์มาพูดคุยอะไรกับเรา
บ้าง... และ

อย่างเวลาเขาดูกัน เขาทะเลาะกัน ผมออกจากบ้านไม่ได้
เพราะว่าถนนปิด บริษัทหยุดงานสามสัปดาห์ ผมคิดว่าไม่
ใช้สิ่งที่ควรจะนั่งดูตาย ก็เลยคิดว่าถ้าเราทำหนังขึ้นมา
เรื่องราวของขุนรองปลัดชูสามารถที่จะสะท้อนความคิด
อุดมการณ์ (ได้)

....ถ้าเราสามารถทำเนื้อหาขึ้นมาเป็นภาพได้ เราน่าจะ
สื่อสารอะไรบางอย่างให้กับสังคม ที่มีความขัดแย้งอย่าง
สูงตอนนี้ได้ ให้หยุดคิดก่อนนะ อย่าเพิ่งฟังบ้านเลย เพราะ
ว่าเราบ้านเดียวกัน เราต้องพยายามรักษาไว้

คำกล่าวของบุญชัย ทำให้เห็นว่ามี การเชื่อมบริบททางสังคมการ
เมืองในภาพยนตร์ให้เข้ากับบริบทเดียวกันในปัจจุบัน เจตนาที่
แอบแฝงอยู่ในคำกล่าวของขุนรองฯจึงไม่จบลงในการประชุม/
ในสมัยอยุธยา/ในภาพยนตร์ แต่ส่งต่อถึงคนดูในสมัยปัจจุบันที่
สังคม (ถูกมองว่า) มีสภาพการณ์ “วุ่นวาย” และ “ความขัดแย้ง
อย่างสูง” เช่นในภาพยนตร์ ทำให้คนดูมีอารมณ์ร่วมได้และถูก
กระทำจากถ้อยแถลงนี้ได้แม้จะเป็นคนละยุคสมัยกันก็ตาม บุญชัย
ยังกล่าวว่า “...ผมจะหาช่องทางให้ผู้คนได้ดูกันเยอะๆ แล้วให้ไป
คิดเองว่าจะปล่อยให้เสนาบดีทั้งหลายเล่นการเมือง แล้วยึดเอาแต่
ผลประโยชน์ส่วนตัวของพรรคเป็นใหญ่ต่อไปหรือไม่”⁵ นอกจากนี้
ในด้านบริบททางสังคมที่สัมพันธ์กับการกระทำด้วยคำพูดของขุน
รองฯ ยังพบได้ในคำโปรยโปสเตอร์ภาพยนตร์อีกด้วย

⁴ ชูติมา ชื่นเจริญ และ ทิพย์พิมล
เกียรติวาทิรัตน์. 2554. จดบรรยาย
Talk “บุญชัย เบญจรงค์กุล: เรียกผม
ว่า ‘Philanthropist’.” *กรุงเทพธุรกิจ*. 19
กรกฎาคม. น.1-2

⁵ วณิดา เมฆอรุณ. 2011. “บท
สัมภาษณ์พิเศษ ‘วีรชนคนถูกกลืน’ คนดี
ไม่มีวันตาย ของบุญชัย เบญจรงค์กุล
วีรชนคนถูกกลืน: ตอน ขุนรองปลัดชู
ภาพยนตร์และรายการ ถกหนังเห็นคน
(unsung HERO).” *FINE ART*. 8: 81
(July 2011). น.45.

การแก้ตัว (Excuse) : “ป้า” ของเราไม่เท่ากัน

ออสตินศึกษาเรื่อง “การแก้ตัว” หรือการสร้างข้ออ้างให้กับการกระทำของคนในสังคม พบว่าคนเราจะแก้ตัวเมื่อถูกกล่าวหาหรือรู้สึกว่าการกระทำผิดบางอย่าง และมีวิธีพูดแก้ตัวและยอมรับคำแก้ตัวที่ต่างกันไป ไม่ต่างจากเรื่องภาษาที่สังคมจะมีกฎเกณฑ์หรือจารีตที่กำหนดการใช้เพื่อให้เกิดความหมายขึ้นมา การศึกษาการแก้ตัวจะทำให้เห็นว่าอะไรทำได้หรือทำไม่ได้ในสังคม อะไรยอมรับได้มากน้อยแค่ไหน ออสตินกล่าวไว้ว่า “ถ้าไม่ละเมิดจารีตที่ถือปฏิบัติกันในสังคมก็ไม่ต้องแก้ตัว”⁶

ในองค์ “อำนาจรัฐ” ขุนรองปลัดชูรำพึงรำพันความในใจของตนในหัวงูสุดท้ายของชีวิต ถึงบรรยากาศของบ้านเมืองและการอาสาเข้าร่วมศึกสงครามครั้งนี้ หนึ่งในนั้นคือการเล่าถึงการที่ต้องผินใจกำจัดฝ่ายเจ้าสามกรมและบริวารเพื่อเปิดทางให้กับฝ่ายที่เหล่าขุนนางและกรมการเมืองที่ขุนรองฯ รัชการอยู่ด้วยเห็นชอบ ด้วยการฆ่าล้าง “เสี้ยนหนาม” เหล่านั้น ขุนรองฯ กล่าวว่า

....ในมุมมืด ภูได้ยื่นแต่เสียงขยับดาบ ดาบในมือภู ภูเป็นคนไข้ แต่ภูไม่ได้ใช้ตามใจชอบ เพราะหน้าที่บีบบังคับให้ภูต้องทำ.... และ

....ภูใช้ดาบฆ่าคนที่สมควรฆ่าไม่ใช่เรื่องผิด แต่ในชีวิตภูไม่เคยคิดว่าจะต้องมาฆ่าคนบ้านเดียวกัน ฆ่าคนที่ไม่เคยรู้จัก ฆ่าโดยที่ไม่มีเรื่องแค้นเคืองอาฆาต

คำกล่าวของขุนรองฯ ชัดเจนมากกว่าเขายอมรับว่าได้ “ฆ่า” คน และเพราะขุนรองฯ รู้ตัวว่าได้ละเมิดจารีตของสังคม เขาจึงต้องแก้ตัวให้กับการกระทำของตนด้วยการอ้างในแบบที่ออสตินเรียกว่า “การให้เหตุผล” (justification) จะเห็นว่าหลังจากกล่าวว่าตนเองได้กระทำการฆ่าแล้ว เขาก็ยกเหตุผล (หลังคำเชื่อมที่ขีดเส้นใต้) ว่าไม่ใช่ดาบ (ฆ่าคน) ตามใจชอบ หากแต่ทำเพราะหน้าที่บีบบังคับ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง หรืออย่างในประโยคที่สอง ขุนรองฯ บอกว่าการฆ่าไม่ใช่เรื่องผิด โดยมีข้ออ้างว่าหาก

⁶ Austin J. L. “A Plea for Excuses.” pp 189-190. อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร (2551).

คนนั้นสมควรถูกฆ่า ขณะเดียวกันก็แสดงความรู้สึกผิดที่ต้องฆ่า
คนที่ไม่สมควรฆ่าด้วย ซึ่งหากวิเคราะห์ตามแนวทางของออสติน
แล้ว การพูดว่าฆ่าแต่ยกข้ออ้างมาเสียเวลานั้นก็เพื่อให้ตัวเองดู
ผิดน้อยลง หรือควรให้อภัยเพราะมีความจำเป็นที่ต้องละเมิดจารีต
สังคม กระทั่งอาจเบนประเด็นมาอยู่ที่ข้ออ้างหรือเหตุผลที่ยกมา
ทั้งที่ได้การทำการ “ฆ่า” ไปแล้วก็ตาม

จะเห็นได้ว่า แม้แต่การฆ่าคน (ใน “แผ่นดิน” เดียวกัน) ยังมีความ
ผิดไม่เท่ากัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าคนคนนั้นสมควรถูกฆ่าหรือไม่ตาม
ข้ออ้างของขุนรองฯ แล้ว มิพักต้องพูดถึงว่าถ้าคนพม่าฆ่า หรือ
ฆ่าคนพม่าบ้างจะเป็นเช่นไร ในฐานะที่ถูกพะยี่ห้อว่าเป็น “ศัตรูคู่
แค้น” ในประวัติศาสตร์ไทยมายาวนาน

ในองก์ “ปีกแผ่นแห่งขเวโบ” ภาพฉากพม่ารุกรานมอญ กษัตริย์
พม่ากล่าวสั่งว่า “ขุนศึกทั้งหลาย จำไว้ เหยียบแผ่นดินหงสา
อย่าได้ไว้ปราณีไฉน *สุริยวามัญ* ตัดหัวพวกมันเสียประจาน ถึง
เวลาที่มันต้อง *ชดใช้* สิ่งที่มีนกระทำให้กับชนชาติเรา” คำกล่าว
นี้คือการฆ่ามอญของฝ่ายพม่าที่แม้จะมีข้ออ้างว่าต้องชดใช้สิ่ง
ที่ทำไว้กับตน (และทำได้ “ไม่ผิด” ตามตรรกะของขุนรองฯ)
แต่เต็มไปด้วยคำที่รุนแรงดูหมิ่นคนที่จะถูกฆ่าอย่างมาก

ส่วนองก์ “คนดีไม่มีวันตาย” เมื่อทัพพม่าด่อนล้อมทัพขุนรองฯ
กับเหล่าอาสา 400 นายให้จนมุมที่หาดหัวขาวได้แล้ว ราชบุตร
มังระก็กล่าวว่า “หากดาบไม่กินเนื้อพวกมัน *รุมหักกระดูกพวกมัน*
ดูสักที อยากรู้นักพวกมันจะทนได้แค่ไหน ต้อนพวกมันลงน้ำ
ฆ่ามันอย่าให้เหลือ” คำกล่าวนั้นนอกจากไม่มีข้ออ้างให้การฆ่าของ
ฝ่ายพม่าแล้ว ยังใช้คำที่ขบขันให้เป็นการฆ่าที่เลือดเย็นและดูชั่ว
ช้า จะเห็นว่า การฆ่านั้นสามารถพูดให้ฟังดูมีคุณค่าหรือน้ำหนัก
ของความผิด-ชั่วต่างกันได้ด้วยการใช้คำแก้ตัว คำแก้ตัวจึงมีหน้า
ที่บางอย่างที่สร้างความหมายใหม่และบริบทใหม่ในการพูดตาม
ความต้องการของผู้พูด (หรือกรณีนี้ก็คือผู้เขียนบทภาพยนตร์)
ได้ อย่างการแก้ตัวเพื่อให้ตนเองดูผิดน้อยลงหรือเพื่อให้คนอื่นดูชั่ว
ขึ้นจากการฆ่านี้

วาทศิลป์ (rhetoric)⁷: ขุนรองปลัดชู หรือ ขุนสุนทรโวหาร?⁸

“Voice-over” คือการใช้เสียงบรรยาย เป็นเทคนิคหลักที่ภาพยนตร์เลือกใช้เพื่อถ่ายทอดความในใจของขุนรองปลัดชู โดยขุนรองฯ เป็นผู้บรรยายเสียงเองแบบโมโนล็อกหรือการพูดฝ่ายเดียว และด้วยเหตุที่ขุนรองฯ ใช้ภาษาได้ “สละสลวยประดุจดั่งถ้อยคำของกวี” จึงเกิดคำถามเชิงเสียดสีจากคอลัมน์สตรีรายหนึ่งว่า “นี่ตกลงเรากำลังดูหนังเรื่อง “ขุนรองปลัดชู” หรือ “ขุนสุนทรโวหาร” อยู่กันแน่?”⁹

นพพร ประชากุล เคยมีข้อเสนอ-ข้อคิดเห็นเรื่องวาทศิลป์ที่ผู้เขียนเห็นว่านำมาใช้ศึกษาการใช้ภาษาของขุนรองปลัดชูได้ นั่นคือ วาทศิลป์เป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่งที่ใช้ภาษาหรือคำพูดเป็นการกระทำกับผู้อื่นไปด้วยตามแนวคิดภาษาคือการกระทำ/วัจนกรรม (speech act) หรือ “วาทกิจ” ตามคำเรียกของนพพร นพพรให้ความหมายของวาทศิลป์ไว้ว่า “วาทศิลป์คือกลวิธีการประกอบสร้างวาทะ ซึ่งก็คือคำพูดหรือข้อเขียน โดยมีเป้าหมายที่จะโน้มน้าวใจผู้รับสารให้คล้อยตาม รวมถึงการสร้างรสชาติสีสนให้กับคำพูดหรือข้อเขียนเพื่อให้ผู้รับสารรู้สึกสะดุดตาประทับใจ” และจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เมื่อเราเรียนรู้ภาษาที่เท่าทันได้เรียนวาทศิลป์ไปด้วย

วาทศิลป์มีบทบาทมากขึ้นในสังคมมวลชนหรือสังคมสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยการสื่อสาร ทั้งการโฆษณา คำปราศรัยของนักการเมือง พรรคการเมือง รวมทั้งข้อเขียนต่างๆ วาทศิลป์จึงมีอยู่ทุกที่ในสังคม โดยที่ผู้คนอาจไม่ได้สนใจกลวิธีของมัน ทั้งที่จริงแล้ว “ผู้รับสารที่เต็มไปด้วยวาทศิลป์นั้นตกอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำโดยไม่รู้ตัวว่าตนเองกำลังถูกกระทำ” วาทศิลป์ซึ่งเป็นหนึ่งในรูปแบบการสื่อสารของมนุษย์จึงอยู่ในข่ายของสิ่งที่เรียกว่าวัจนกรรม

นักวาทศาสตร์หรือผู้ที่ศึกษาวาทศิลป์ แบ่งวาทศิลป์ออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ (1) การผูกประเด็น (argumentation) คือการเสนอเป็นรูปแบบก่อนความคิดเพื่อเชื่อมโยงให้ผู้รับสารยอมรับสิ่งที่เสนอ

⁷ วาทศิลป์ในที่นี้ ผู้เขียนอ้างอิงจากข้อเสนอของนพพร ประชากุล ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นแนวคิดหรือทฤษฎี และไม่ได้เป็นจุดเน้นของแนววิเคราะห์ภาษารรรรมตามที่ตาม แต่ก็มีความสัมพันธ์กับแนวคิดภาษาคือการกระทำ (speech act) อยู่มาก ผู้เขียนจึงขอนำมากล่าวเป็นหัวข้อย่อยของแนววิเคราะห์ภาษารรรรมตานี้ จาก นพพร ประชากุล. 2552. “วาทศิลป์กับ วาท-กรรม: มิติร่วมในความต่าง.” *ยกอักษรร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: อาน, น.445-452.

⁸ “ขุนสุนทรโวหาร” เป็นคำของ คนมองหนึ่ง ที่ผู้เขียนยืมมาใช้ จาก คนมองหนึ่ง. “ขุนรองปลัดชู : กวีที่ ‘ดี’ เกินไป.” *มติชนสุดสัปดาห์*. 31: 1613 (15-21 กรกฎาคม 2554).

และ (2) การเลือกพ่นถ้อยคำ คือการเลือกใช้คำเพื่อให้วาทะมี
ลีลนสะดูตาสะดูใจหรือที่เรียกว่าโวหาร (figure of speech)
ในองก์ “สัรยัวิญญานเดียว” ปราบกภาพขุนรองฯ ในห้วงคำนี้
สุดท้ายที่นี้ยกขึ้นไปถึงเมื่อคราวที่ตนกำลังพูดกับเหล่าอาสาวา

กูอยากจะทำบอกต่อพวกมึงว่า แผ่นดินมันกำลังอ่อนแอ
อ่อนแออย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน เหมือนเรือที่ใกล้จะพัง
คาบใกล้จะขาด เสาผูกเรือนเพราะปลวกมอดมันเจาะกินใน
ถ้าพวกเราไม่ช่วยกัน วันหนึ่งถ้ามันต้องเผชิญกับพายุลมร้าย
แม้แรงเพียงนิด มันก็ไม่แล้วต้องพังทลายลง

ถ้อยแถลงความยาวเกือบนาทีของขุนรองฯ มีใจความหลักหนึ่ง
เดียวที่ต้องการสื่อสารถึง “พวกมึง” ก็คือ ให้ช่วยกัน (ดูแลแผ่นดิน)
แต่ที่กลายเป็นประโยคยาวเช่นนี้ก็เพราะว่าขุนรองฯ ไขว่หาศิลป์
ในการพูดในระดับของโวหาร มีการเลือกพ่นถ้อยคำเปรียบที่มีชั้น
เชิงสะดูตาสะดูใจ หากเรียกตามหลักภาษาไทย ขุนรองฯ กำลัง
ใช้ “โวหารภาพพจน์” หรือ “ภาพพจน์”¹⁰ ประเภท “อุปมาโวหาร”
สื่อสารแบบกล่าวเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งให้ผู้ฟังมีจินตภาพที่
ชัดเจนแจ่มแจ้ง นั่นคือ เปรียบแผ่นดินที่อ่อนแอเหมือนเรือที่ใกล้
พัง โดย แผ่นดิน = เรือ (ซึ่งแน่นอนว่าแผ่นดินในที่นี้ไม่ใช่แผ่น
ดินทางกายภาพ แต่เป็นแผ่นดินในความรู้สึกว่าเป็นบ้านเดียวกัน/
อยุธยา) เรือยังมีคนที่ใกล้จะขาด และเสาผูกเรือน, ผูกเรือนเพราะ
ถูกปลวกมอด = เหล่ากรมการเมือง ขุนนาง และข้าราชการที่มี
พฤติกรรม “เห็นแก่อำนาจและผลประโยชน์ส่วนตน” เจาะกินใน
และ พายุร้าย ซึ่งมีนัยของสิ่งที่อยู่ภายนอก (เรือ) อาจหมายถึง
ทางฝ่ายพม่าที่เตรียม “เข้ามาตี” ทุกเมื่อ

อย่างไรก็ตาม หากมองตามหน้าที่ของโวหารแล้ว โวหารเหล่านี้ยัง
จัดได้ว่าเป็น “เทศนาโวหาร” เช่นกัน เพราะจุดประสงค์แท้จริงที่
ขุนรองฯ ต้องการสื่อคือสั่งสอนอบรม โน้มน้าวใจให้เหล่าอาสาวาที่ฟัง
อยู่เห็นคล้อยตาม มีการยกเหตุผลที่ชี้ให้เห็นด้วยว่า หากไม่ช่วย
กัน “วันหนึ่งถ้ามันต้องเผชิญกับพายุลมร้าย แม้แรงเพียงนิด มันก็
ไม่แล้วต้องพังทลายลง” นอกจากคำกล่าวนี้นี้ ก็ยังมีคำกล่าวอื่นๆ
ที่ขุนรองฯ ไขว่หาศิลป์กระทำต่อผู้ฟังในลักษณะเดียวกัน เช่น

¹⁰ ธเนศ เวศร์ภาดา. มปป. *ดิวไทย*
เออนทรานซ์ เล่มสอง. (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมึกจีน, น.162.

“ตาบไวไม่มีค่าถ้าพวกมันเป็นคนเลว ต้องฝึกมันที่ใจ ต้องฝนมันให้คม คมทั้งคมดาบ และคมความคิด” “ภูสอนพวกมันทั้งคมดาบ คมความคิด และคมร้ายของอาคม” และ “ทำสิ่งที่ยากแสนยากให้สำเร็จ อาศัยอะไรมึงรู้ไหมไอ้แสน,, อาศัยคาถาเพียงสี่คำ,, ร่วมแรงร่วมใจ” เป็นต้น

ในฐานะที่ *ขุนรองปลัดชู* เป็น “สื่อภาพยนตร์” ที่กำลังสื่อสารกับมวลชนกับผู้คนในสังคมแล้ว ถ้อยแถลงอุดมโวหารของขุนรองฯ จึงไม่เพียงใช้ “ภู” เพื่อบอกกับ “พวกมึง” ที่เป็นเหล่าอาสาศาในเรือนเท่านั้น แต่ยังครอบคลุม “พวกมึง” — “คนไทย” ใน พ.ศ. 2554 ที่ได้ดูภาพยนตร์เรื่องนี้ทุกคน รวมถึงผู้เขียนด้วย ตัวเราเองคือคนดูก็อาจจะสมทบบาทตอบการกระทำด้วยการเป็น “พวกมึง” ได้โดยไม่รู้ตัว คำพูดเช่นนี้สื่อให้คนดูรับรู้ความต้องการของขุนรองฯ และส่งผลให้ตนเองเกิดความรู้สึกอะไรบางอย่างได้

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าม็อบบางอย่างที่จะทำให้กระบวนการนี้เกิดขึ้นได้ นั่นก็คือการที่ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารจะต้องอยู่ในสังคมภาษาเดียวกัน อีกทั้งการอ้างว่าเป็นภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ (ซึ่งมีอำนาจในการเสนอ “ความจริง”) ด้วยแล้ว ย่อมมีนัยทางการเมืองและอคติทางเชื้อชาติอยู่มาก หากชาวพม่าหรือมอญได้ดูภาพยนตร์เรื่องนี้ คงยากที่จะเกิดความรู้สึกที่เอา “พวกมึง” มาสมทบบาทให้ตนเอง ต่างจาก “คนไทย” ที่จะเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วม หรือ “อิน” ได้ง่าย ดังที่คอลัมน์นิสต์อีกรายหนึ่งกล่าวว่า

ผู้เขียนชอบภาษาของบทนะคะ หลายตอนที่เขียนได้อย่างอารมณ์กวี เช่น ระหว่างที่กองอาสาอาทมาตชุ่มมรอกคอยทัพพม่าอยู่ในป่า เสียงบรรยายก็บอกว่า “ในความเงียบบึงงัดนั้น มีแต่เสียงหัวใจเต้นดังอยู่ หัวใจสี่ร้อยดวงเต้นดังเหมือนกลองศึก” และต้องบอกว่าถึงตอนจบน้ำตาคลอละ เลือดรักชาติพุ่งกระฉูดเลย ด้วยความเสียสละแบบปิดทองหลังพระของคนบางคนที่ไม่คิดถึงตัวตนและพวกพ้อง ไม่เห็นผลประโยชน์ส่วนตนเหนือผลประโยชน์ของบ้านเมือง ยึดคาถา “ร่วมแรงร่วมใจ” เอาไว้มั่นในการพิชิตชัยกับข้าศึก¹¹

ดังนั้นวาทศิลป์-โวหาร จึงไม่ใช่เพียงการประติประดอยคำพูดและ

¹¹ นพมาศ แวหงส์. 2554 “วีรชนคนถูกลืม: ขุนรองปลัดชู ‘วีรชนสองบรรทัด’.” *มติชนสุดสัปดาห์* 31: 1613 (15-21 กรกฎาคม), น.88.

¹² ประชา สุวิธานนท์. 2551 “คุณกับภู, You กับ มึง: ศิลปะแห่งการทักท้วง.” *ดีไซน์+คัลเจอร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน.

¹³ Wikipedia. “Louis Althusser.” เข้าถึงจาก http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Altusser. (สืบค้นเมื่อ 22 พ.ย.54).

ภาษาให้ละสลวยน่าฟัง สะดุดตาหรือเห็นเป็นภาพพจน์เท่านั้น แต่ยิ่งกระทำการบางอย่างกับผู้ฟังโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดความรู้สึก คล้อยตามด้วย ดังที่ขุนรองปลัดชู “เทศนา” สั่งสอนเหล่าอาสาถึง อันตรายที่จะเกิดกับ “แผ่นดิน” หากไม่ช่วยกัน และยังปลุกสำนึกให้ รักษาดี เพื่อให้คนรู้สึกตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของ “คนไทย” อีกทั้งยังเป็นลูกหลานของบรรพบุรุษในเรื่องด้วย

กระบวนการทักทักของภาษา (interpellation)¹²

“interpellation” (และ “hailing”¹³) เป็นคำเรียกกระบวนการ ทักทักของภาษาของ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Pierre Althusser) นักปรัชญามาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศส เขาเป็นคนแรกที่เริ่มศึกษาการใช้ ภาษาในเชิงอำนาจและอุดมการณ์ (ideology) เป็นคนแรกๆ มี ทักษะที่มองว่าภาษาเป็นการใช้อำนาจกับผู้ฟัง สามารถทักทักและ ประคับประคองผู้ฟังได้ กระบวนการทักทักของภาษามีอยู่ทั่วไปในชีวิต ประจำวัน เขายกตัวอย่างว่า หากมีตำรวจนายหนึ่ง ตะโกนเรียก คนคนหนึ่งขึ้นมาบนท้องถนนว่า “นี่, คุณ!” (“Hey you there!”) จากนั้นใครก็ตามที่หันมาตอบรับหรือตอบสนองอะไรก็ตามต่อคำ เรียกขานนี้ เขาผู้นั้นก็จะรู้สึกตัวตนเป็นปัจเจกบุคคลและถูกทำให้ กลายเป็น “องค์ประธาน” (subject) ซึ่งก็คือ “คุณ” ของตำรวจ นายนั้นไปทันที กระบวนการทักทักของภาษาถูกนำมาใช้ในการ ศึกษารูปภาพ เป็นแนวทางที่เรียกว่า “subject positioning” เพื่อ ดูกระบวนการทำงานของรูปภาพที่มีต่อผู้ดู เช่น การสร้างสำนึก ตัวตน และอุดมการณ์ โดยศึกษาหลังจากรูปภาพที่ทำให้คนดูเข้าไป อยู่ร่วมในพื้นที่นั้นๆ ว่าเกิดจากอะไร มีสิ่งใดแฝงอยู่ในรูปภาพ บ้าง

ภาพ 1 โปสเตอร์ภาพยนตร์เรื่อง ขุนรองปลัดชู

เป็นภาพขุนรองฯกำลังจ้องมองมา พร้อมข้อความว่า “กู ขุนรองปลัดชู กูแทบไม่เชื่อ ผ่านมา 252 ปี สิ่งที่ทำวันนั้น จะเตือนใจคนยุคนี้”

(ภาพจาก facebook เพจ “ขุนรองปลัดชู” เข้าถึงจาก th-th.facebook.com/pages/ขุนรองปลัดชู/210072992365407)

ภาพที่ผู้เขียนยกมา คือโปสเตอร์ภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* เป็นภาพขาวดำมีรูปขุนรองปลัดชูมองจ้องมา และมีข้อความเขียนด้วยตัวอักษรสีฟ้าขนาดใหญ่ว่า “กู ขุนรองปลัดชู” ต่อด้วยตัวอักษรสีขาวขนาดเล็กกว่าว่า “กูแทบไม่เชื่อ ผ่านมา 252 ปี สิ่งที่ทำวันนั้น จะเตือนใจคนยุคนี้” หากมองโปสเตอร์นี้ผ่านแว่นของกระบวนการทักท้วงทางภาษา จะเห็นว่าทั้งภาพและข้อความทั้งกำลังสื่อสารและกระทำการบางอย่างกับเราซึ่งเป็นคนมองอยู่ เริ่มจากข้อความที่มีลักษณะเป็นคำพูด บุคคลในภาพประกาศให้รู้ว่าตนคือใครด้วยถ้อยคำ “กู ขุนรองปลัดชู” มีทั้งสรรพนามบุรุษที่ 1 และชื่อของตนเองอย่างชัดเจน ตามด้วยประโยค “กูแทบไม่เชื่อ ผ่านมา 252 ปี สิ่งที่ทำวันนั้น จะเตือนใจคนยุคนี้” ที่บอกความคิดความรู้สึกของ “กู” ออกมา แต่ด้วยความที่ขุนรองฯ เป็นบุคคลในสมัยอยุธยาที่ได้ตายไปนานแล้ว วิธีที่จะทำให้ขุนรองฯ สื่อสารกับคนสมัยหลังได้ ก็คือการปลุกผีขุนรองฯ ขึ้นมาให้พูดคำที่มีนัยบางอย่างราวกับล่วงรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคตของเขาหรือปัจจุบันในขณะนี้ คำว่า “เตือนใจคนยุคนี้” ดุดึงเอาคนดู-อ่าน ให้ทักท้วงแล้วเอาตนเองเข้าไปอยู่ใน “คนยุคนี้” อย่างเลี่ยงไม่ได้ เป็นคำที่จับคนอ่านอยู่หมัด ก็จะมีใครบ้างละที่ไม่ใช่คนยุคนี้ และคำกริยาอย่าง “เตือนใจ” ก็มีนัยบางอย่างบอกกับ “คนยุคนี้” ทำให้รู้สึกว่ามีเหตุการณ์ที่ไม่ค่อยจะดีเหมือนกันอยู่ระหว่างสมัยของขุนรองฯ กับสมัยนี้ ซึ่งขุนรองฯ เคยผ่านมาแล้วเมื่อ 252 ปีก่อน จึงเห็นว่าการกระทำของตนนั้นสามารถใช้เตือนใจ “คนยุคนี้” ได้

อีกองค์ประกอบหนึ่งนอกจากถ้อยคำก็คือตัวรูปภาพ คำว่า “กู” ที่เราเห็น ทำให้คนดูรู้แล้วว่าบุคคลในภาพคือขุนรองฯ เป็นคนพูด แต่สิ่งที่เพิ่มความรู้สึกได้ก็คือภาษาท่าทางของบุคคลนั้นๆ ภาพขุนรองฯ ที่มีท่าทางจริงจัง เคร่งขรึม จ้องมองตรงมาที่คนดู บวกกับการจัดวางภาพที่ไต่ต่าข้างหนึ่งมองลอดผ่านออกมากลางวงโค้งของอักษร ก. “กู” นั้น ยิ่งทำให้สื่อความรู้สึกแบบจริงจังว่าสิ่งที่พูดนั้นเป็นความจริง เมื่อคนพูดสื่อมาเช่นนี้ คนดูก็ย่อมรับรู้ความรู้สึกเช่นกัน ได้ยิ่งหากไปสเปกตาเข้าก็ยิ่งทำให้ตนเองถูกสะกดหรือทักท้วงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของภาพได้มากขึ้น เป็นผู้ฟัง เป็น “คนยุคนี้” ไปได้

มาก ดังที่กันเธอร์ เครสส์ (Gunther Kress) และ อีโอ ฟาน ลูเวน (Theo van Leeuwen) เสนอไว้ในหนังสือ *Reading Images: the Grammar of Visual Design* ว่า “การที่รูปสืบทอดกับผู้ดูหรือไม่นั้น เป็นหลักไวยากรณ์ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการสร้างการมีส่วนร่วมด้วยภาพ”¹⁴ จากโปสเตอร์นี้ ทั้งภาพขุนรองฯ และถ้อยคำที่ปรากฏเป็นส่วนผสมที่ร่วมกันทำให้คนดู-อ่านถูกดึงเข้าไปอยู่ร่วมพื้นที่การสื่อสารของผู้พูดได้

มุมมองต่อภาษาในงานประวัติศาสตร์ของสำนักโพสต์โมเดิร์น

อาจสงสัยว่าภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* เป็นงานประวัติศาสตร์ด้วยหรือ หรือผู้เขียนโมเมเขาเองเพื่อจะนำมาวิเคราะห์จริงๆ แล้ว “งานประวัติศาสตร์” ในที่นี้ ผู้เขียนไขในความหมายกว้างให้รวมถึงงานสื่อ หรือสิ่งที่นำเสนอภาพลักษณ์ของตนเองว่าเป็นงานประวัติศาสตร์ นำเรื่องราวหรือเหตุการณ์ “จริง” ในอดีตมาใช้ ส่วนจะเป็นจริงหรือไม่นั้นเป็นอีกประเด็นที่ต้องถกเถียงกันต่อไปทางประวัติศาสตร์ และถึงที่สุดแล้วไม่ว่า *ขุนรองปลัดชู* จะเป็นงานประวัติศาสตร์ปลายอยุธยาและวิรัชในอดีตรจริงหรือไม่ แต่สิ่งหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือ *ขุนรองปลัดชู* เป็นประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน พ.ศ.2554 ถูกเขียนถูกประกอบสร้างด้วยคนในปัจจุบัน การศึกษาในแง่นี้จะทำให้เห็นว่าเราเขียนและนำเสนอประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องในอดีตอย่างไรให้เราในปัจจุบันเข้าใจได้ สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งก็คือ “ภาษา” ที่จะสื่อสารกับคนดูได้ ผู้เขียนเห็นว่าสำนักโพสต์โมเดิร์น (postmodernism) หรือหลังสมัยใหม่นิยม มีมุมมองในเรื่องการใช้ภาษาในงานประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ จึงนำมาศึกษาการใช้ภาษาของ *ขุนรองปลัดชู* ซึ่งเรื่องราวของบุคคลที่ได้รับการอ้างอิงถึงในพระราชพงศาวดารเพียง 2 บรรทัด แต่ที่มผู้สร้างสามารถให้ภาพและเขียนบทพูดเป็นภาพยนตร์ความยาวกว่า 125 นาที ผู้เขียนเห็นว่ามุมมองนี้น่าจะเปลี่ยนให้เห็นการทำงานบางอย่างที่ซ่อนอยู่ในภาพที่เราเห็นและถ้อยคำที่เราได้ยินจากขุนรองปลัดชูได้มากขึ้น

¹⁴ ประชา สุวิธานนท์. *ดีไซน์+คัลเจอร์*. น. 47.

ธงชัย วินิจจะกุล เคยกล่าวถึงพัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบโพสต์โมเดิร์นไว้ในบทความ “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Postmodern.”¹⁵ ซึ่งผู้เขียนขอนำมาสรุปไว้ดังนี้

ช่วงปลายทศวรรษ 1960 เข้าสู่ทศวรรษ 1970 โพสต์โมเดิร์นได้เข้ามามีบทบาทในวงการประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก โดยได้รับอิทธิพลจากปรัชญาและทฤษฎีทางภาษาศาสตร์และวรรณคดีวิจารณ์ ผู้ที่มีบทบาทอย่างมากคือ โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) นักวิจารณ์วรรณคดีชาวฝรั่งเศส และ เฮเดน ไวท์ (Hayden White) นักประวัติศาสตร์และนักทฤษฎีด้านภาษาชาวอเมริกัน ทั้งสองตั้งคำถามและท้าทายความรู้ทางประวัติศาสตร์ รวมถึงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อื่นๆ การท้าทายนี้เรียกกันว่าเป็นการ “หันไปทางภาษาศาสตร์” (linguistic turn) ซึ่งต่อมาก็หันหรือกลายไปทางกระแสโพสต์โมเดิร์นไปด้วย ความรู้ทางประวัติศาสตร์ถูกมองว่าเป็นการรับรู้เรื่องราวผ่านข้อเขียนหรือตัวบท (text) คนเขียนสร้างตัวบท และคนอ่านก็รับรู้เรื่องราวหรือเกิดเป็นความรู้ในอดีตได้ผ่านตัวบทที่ถูกสร้างขึ้นนี้ที่สำคัญ “เรามักหลงเชื่อว่า ภาษา ถ้อยคำ ตัวบท และเรื่องราวเหล่านั้นถ่ายทอดความจริงในอดีตอย่างตรงไปตรงมา” จากเดิมที่มองว่าภาษาเป็นเพียงเครื่องมือสื่อสาร โพสต์โมเดิร์นมองว่า “ความจริง” หรือความรู้ทางประวัติศาสตร์ทั้งหลายที่เราเข้าใจนั้นก็มาจากภาษาและตัวบทนี้เอง ส่วนความจริงที่เกิดขึ้นจริงในอดีตถึงอย่างไรก็ไม่มีทางเข้าถึงได้ ความรู้ทางประวัติศาสตร์จึงเป็นวาทกรรม (discourses) นั่นคือเป็นชุดของภาษาและถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความหมายและทำให้เราเชื่อว่าเป็นความจริงในอดีตที่ล้นผ่านกรรมวิธีของการเขียน การสร้างโครงเรื่อง การประมวลข้อมูลขึ้นเป็นเรื่องราว หรือการ “แต่ง” ประวัติศาสตร์นั่นเอง

จากแนวคิดนี้ จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเล่า เป็นผลของการปฏิบัติทางภาษาประเภทหนึ่ง ต้องผ่านกรรมวิธีของการเขียน แม้จะเอาความจริงมาเขียนก็ย่อมต้องถูกลดทอนลงผ่านภาษาและคำอย่างเลี่ยงไม่ได้ หากเขียนภาษาและคำให้สื่อความหมายเคลื่อนไปจากเดิมอย่างไร ผู้อ่านหรือผู้รับสารก็เข้าใจไปอย่างนั้น

¹⁵ ธงชัย วินิจจะกุล. 2544.

“การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Postmodern.” ใน สิมโคตรเหง้า ก็เผาแผ่นดิน: รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปีชาญวิทย์ เกษตรศิริ. กาญจณี ละอองศรี และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บก.). กรุงเทพฯ: มติชน.

ประวัติศาสตร์จึงกลายเป็นวาทกรรมหนึ่งที่ไม่ใช่ความจริงในอดีต
แต่อย่างใด

หากมองจากมุมมองโพสต์โมเดิร์น ภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์
เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* ก็เป็นเรื่องเล่าเรื่องหนึ่ง มีโครงเรื่อง มีการอบใน
การเล่าที่เน้นการแบ่งแยกระหว่างคู่ตรงข้ามของ “ความดี-ความ
ชั่ว” ที่ถูกสะท้อนออกมาในบทพระเอก-ผู้ร้ายในแต่ละตัวละคร ซึ่ง
ล้วนถูกแต่งขึ้นมาจากคนสมัยปัจจุบันผ่านภาษาและถ้อยคำที่มี
ความคิดแบบปัจจุบันเพื่อสื่อความหมายและอุดมการณ์ให้คนดูรับ
รู้ในแบบเดียวกัน

เรื่องการใช้คำ มีที่มากับอุดมการณ์บางอย่างที่ขุนรองฯ พูด ได้แก่
“แผ่นดิน” “บ้านเมือง” “อำนาจ” “ผลประโยชน์” “ข้าราชการ”
“ระบบราชการ” ฯลฯ คำเหล่านี้เป็นคำที่ดีความได้หลากหลาย
แต่เมื่อถูกเปล่งออกมาจากปากขุนรองฯ ซึ่งถูกนำเสนอว่าเป็น “คน
ดี” แล้ว จึงฟังดูน่าเชื่อถือ บวกกับทั้งบริบทของการพูดและบริบททาง
สังคม-การเมืองในเรื่อง ทำให้คำเหล่านี้มีความหมายไปทางหนึ่ง
เช่น “แผ่นดิน” และ “บ้านเมือง” เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องนึกถึงหาก
ไม่นึกถึงเท่ากับการเป็นคนไม่ดี “อำนาจ” เป็นสิ่งไม่ดีไม่ควรอยาก
ได้ “ผลประโยชน์” หากจะใช้ต้องคิดถึง “แผ่นดิน-บ้านเมือง”
“ส่วนรวม” จะดี แต่หากเป็นผลประโยชน์ “ส่วนตัว” จะถือว่า “ไม่
ดี” และ “ข้าราชการ” หากเป็นแล้วต้องเป็น “คนดี” คิดถึง “บ้าน
เมือง” เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีคำอย่าง “ไอ้โจรพม่า” “ไอ้สุนัขรามัญ” ที่จงใจใส่
นัยให้กับคำด้วย ที่น่าสนใจคือสองคำนี้แม้จะมีลักษณะเดียวกันคือ
มีคำหลัก “พม่า” และ “รามัญ” ขยายนัยทางลบด้วย “ไอ้ โจร-”
และ “ไอ้ สุนัข-” แต่กลับมีความย้อนแย้งในทางความรู้สึกเมื่อ
ถูกนำมาใช้ เพราะในขณะที่ขุนรองฯ สามารถพูด “ไอ้โจรพม่า”
ได้อย่างไม่มีปัญหา แต่เมื่อกษัตริย์พม่าพูด “ไอ้สุนัขรามัญ” แล้ว
ให้ภาพที่ดูเป็นคนเลวร้ายมาก ทั้งนี้เพราะคำต่างๆ ถูกผู้เขียนบท
เลือกใช้และสื่อความหมายตามความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่คนใน
สังคมไทยมีอยู่แล้ว วิจารณ์ขุนรองปลัดชูคนดีของเราจึงพูดคำนี้ได้
สะดวกปากเพราะสังคมมีความรู้เกี่ยวกับพม่าว่าเป็น “ศัตรู” เมื่อ

เป็นศัตรูที่ย่อมมีความเป็นคนไม่ดีอยู่ในสายตาของเรา ดังนั้นเมื่อ “คนไม่ดี” พุดในแบบเดียวกันกับ “คนดี” บ้าง ถึงอย่างไรก็ยังคงดูแย่และกลับให้ความรู้สึกในทางลบยิ่งขึ้น

นอกจากบรรดาคำข้างต้น ยังมีบางประโยคที่เล่าประวัติศาสตร์ขึ้นมา อย่างตอนที่เมียของขุนรองฯ “ขง” บทเริ่มต้นการสนทนาด้วยการเปรยขึ้นว่า “บ้านเมืองข้างคูวังเวงยังไหงขอบกล” ขุนรองฯ พุดตอบว่า

มันจะวังเวงกว่านี้ยิ่งขึ้นไปอีก ถ้าพวกท้าวพระยาผู้ใหญ่ต้องการอำนาจ มองหาแต่ช่องทางได้เปรียบให้ตัวเอง (ถอนหายใจ) ยุคนี้มันไม่มีใครเห็นแก่บ้านเมืองจริงๆ หรือแม่จันทร์ ท่านเจ้าเมืองก็ต้องพึ่งพาท้าวพระยาฝ่ายใน หากเลือกยืนข้างถูก ผลประโยชน์ก็เหลือคณานับ ท่านเจ้าขุนวิเศษก็มีท่าทืออย่างนั้น

เรื่องทำทั้ของท้าวพระยาผู้ใหญ่ ท่านเจ้าเมือง และท่านเจ้าขุนจะเป็นอย่างไรในประวัติศาสตร์ หรือในยุคนั้นจะมีใครเห็นแก่บ้านเมืองหรือไม่เป็นเรื่องหนึ่ง แต่หากมองว่าคำกล่าวนี้นเป็นการเล่าเรื่องชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ได้ผิดหรือถูก แต่ทำให้เห็นว่ามันมีอะไรอยู่ภายใน คือความคิดของคนเขียนบทผ่านขุนรองฯ ว่า “ยุคนั้นมันไม่มีใครเห็นแก่บ้านเมืองจริงๆ” ถ้าเราไม่ทันคิดว่าบทสนทนานี้คือเรื่องเล่า เป็นเพียงความคิดของคนคนหนึ่ง/กลุ่มหนึ่ง เราก็อาจจะเชื่อหรือคล้อยตามได้ว่าในยุคนั้นคือปลายอยุธยาไม่มีใครเห็นแก่บ้านเมืองจริงๆ แล้วถ้าถูกตอกย้ำจนกลายเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ของคนในสังคมก็เป็นสิ่งที่อันตรายมาก

“ความจริง” จากภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* จึงเป็นความจริงเท่าที่ผู้เขียนบทนำเสนอผ่านภาษาและถ้อยคำต่างๆ ส่วนนี้เข้าใจและยอมรับได้เพราะ “ความจริง” ที่เกิดขึ้นจริงในอดีตนั้น เราไม่สามารถเข้าถึงได้ครบถ้วนทุกมุมต่อให้เป็นนักประวัติศาสตร์ที่เก่งแค่ไหนก็ตาม การนำเสนอเช่นนี้ไม่ได้ผิดแต่อย่างใด แต่ที่โพสต์-โมเดิร์นจะท้าทายก็คือการที่ *ขุนรองปลัดชู* ยังคงอยู่ในวังวนของประวัติศาสตร์ที่เป็นแม่แบบหรือต้นฉบับ (master narrative) เป็น “ประวัติศาสตร์แห่งชาติ” ไข่ความรู้สึกแบบชาตินิยม มีถ้อยคำ

และชุดความคิดที่เป็นวาทกรรมที่มีอำนาจครอบงำความรู้ในสังคม อยู่ ให้ภาพประวัติศาสตร์ว่าด้วยการต่อสู้เพื่อปกป้องชาติเสียสละชีพเพื่อแผ่นดินไทย ชาวไทยมีคุณธรรม เก่งกาจ กล้าหาญ พม่า คือศัตรูผู้รุกราน อยู่อย่างต้องล้มลงเพราะความอ่อนแอ ความเขลา การไขว่ขว้างที่ไม่เหมาะสมของพระเจ้าเอกทัศ และการแบ่งฝ่าย แย่งชิงอำนาจของขุนนาง เป็นต้น ซึ่งสิ่งนี้ควรจะมีการทบทวน เพราะ “ไม่ควรมีเรื่องเล่าหรือคำอธิบายใดที่ทรงอำนาจถึงขนาด กลายเป็นหัวใจของความรู้ (ประวัติศาสตร์) หรือเป็นวาทกรรม ครอบงำที่วาทกรรมและความรู้อื่นๆ ต้องขึ้นต่อ”¹⁶ การที่บุญชัย เบญจรงค์กุล (ผู้อำนวยการสร้าง) ให้สัมภาษณ์ว่า “ภาพยนตร์ ขุนรองฯ ต้องตรึงความรู้สึกและดึงสำนึกของคนออกมาให้ได้” และ

ภาพยนตร์เรื่องนี้ก็จำเป็นที่จะต้องทำให้คนน้ำตาคลอเข่น กัน เพราะนั่นจะเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า เขาเห็นด้วยกับเรา ไม่ใช่เพราะชอบหนังเรานะ แต่เขาเห็นด้วยกับสิ่งที่เรานำเสนอ แล้วเราคาดหวังอะไร เราคาดหวังให้เขาเห็นด้วยกับสิ่งที่เรานำเสนอ....”¹⁷

ความคาดหวังของบุญชัยที่ต้องการให้คนดูเห็นด้วยกับภาพยนตร์ คือทัศนคติที่อันตรายโดยเฉพาะกับเรื่องทางประวัติศาสตร์ ผู้สร้างประวัติศาสตร์เรื่องนั้นไม่ควรคิดว่าตนสร้างความจริงที่คนอื่นจะต้องเชื่อดังที่นพพร ประชากุล กล่าวถึงนักคิดโพสต์โมเดิร์นว่า

เขาเชิญชวนเราแต่ละคนมาสร้างหลักจริยะของตัวเองขึ้นมา ด้วยความกระแะกระวัง แล้วไม่ให้ไปยึดกับมันอย่างเหนียวแน่นถึงขนาดเอาไปใช้กับทุกเรื่อง ทุกโอกาส ทุกกรณี ต้องมีความยืดหยุ่น สัมพัทธ์ แน่นนอน หลักการพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โพสต์โมเดิร์นเขาแะด้วย แต่ว่าอย่าม่อ้างว่ามีวิธีการแบบเดียว มีคุณค่าแบบเดียวที่ยากจะให้ทุกคนเป็นเหมือนเรา เพราะมันก่อให้เกิดความเสียหายมานักต่อนักแล้วในประวัติศาสตร์¹⁸

ถึงแม้เป็นเรื่องยากที่ภาพยนตร์จะหลีกพ้นจากการเป็นเรื่องเล่า หรือการแต่งเรื่อง ที่สะท้อนความคิดอุดมการณ์ของผู้สร้าง แต่ผู้

¹⁶ ธงชัย วินิจจะกุล. “การศึกษา ประวัติศาสตร์แบบ Postmodern.” น. 382.

¹⁷ วิณณา เมฆอรุณ. “บทสัมภาษณ์ พิเศษ ‘วีรชนคนถูกกลืน’ คนดีไม่มีวันตาย ของบุญชัย เบญจรงค์กุล วีรชนคนถูกกลืน: ตอน ขุนรองปลัดชู ภาพยนตร์ และรายการ ถกหนังเห็นคน (unsung HERO).” น.44-45.

¹⁸ นพพร ประชากุล. 2552 “มองหลากมุม “โพสต์โมเดิร์น”. ” ย่ออักษร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่า ด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ: อาน. น.490.

เขียนอยากเสนอว่าประวัติศาสตร์นั้นมีหลายด้าน การเป็นสื่อระดับมวลชนไม่ควรนำเสนอภาพแบบขาวดำผิดถูกที่ขึ้นาสังคมให้คิดให้เชื่อในแบบเดียวกัน แต่ควรนำเสนอเรื่องราวแบบเปิดให้คนดูสามารถคิดและตีความได้เอง ใช้คำพูดที่เป็นการกระทำทางภาษา (ในแบบชวนเชื่อ) ให้น้อยลง เลี่ยงคำที่ดูหมิ่นผู้อื่นหรือฝ่ายที่มีบทบาทเป็นศัตรูทางประวัติศาสตร์ (อย่างพม่า) เพราะคำเหล่านั้นส่งผลให้คนดูเข้าใจว่าเป็นความจริงในประวัติศาสตร์ ซึ่งจะมีประโยชน์อันใดหากการรักษาจิตใจ “เลือดฟุ้งกระจัด” ของตนเองนั้นได้มาด้วยการดูถูกดูแคลนและสร้างภาพที่ชั่วร้ายให้กับชาติอื่น หรือแม้แต่คนบางกลุ่มในแผ่นดินเดียวกัน

โดยสรุป จะเห็นได้ว่าการใช้ภาษาของตัวละครขุนรองปลัดชูในภาพยนตร์เรื่อง *ขุนรองปลัดชู* ไม่ได้เป็นเพียงบทพูดเพื่อสื่อสารอยู่ภายในเรื่อง ในโลกของขุนรองฯ เท่านั้น หากแต่ยังสื่อสารกับคนดูในสมัยปัจจุบันด้วย โดยใช้การกระทำทางภาษา การแก้ตัว การไขว่หาศิลป์ และการทีกัก รวมถึงการใช้บริบทเชื่อมโยงเหตุการณ์ โดยเฉพาะทางการเมืองในอดีตเข้ากับปัจจุบัน เพื่อให้คนดูสามารถเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของถ้อยแถลงหรือคำต่างๆ ของขุนรองฯ ได้ตามจุดประสงค์ของผู้สร้าง คือการสั่งสอน เช่นเรื่องการต้องช่วยกันดูแล “แผ่นดิน-บ้านเมือง” และการปลุกสำนึกให้รักชาติผ่านการใช้คำต่างๆ ที่มีนัยยะแฝงอยู่

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

กฤษกร วงศ์กรวุฒิ. 2554. “ขุนรองปลัดชู สำคัญกว่าเลือด เนื้อ และลมหายใจ คือจิตวิญญาณแห่งคนสามัญ.” *ศ.คน* 6 (10): 34-66.

คำ ผกา. 2554. “ข้อสอบ: เมดเลย์แห่งชาติ (National Medley).” *มติชนสุดสัปดาห์* 31 (1616): 89-90.

คนมองหนังสือ. 2554. “ขุนรองปลัดชู: กวีที่ ‘ดี’ เกินไป.” *มติชนสุดสัปดาห์* 31 (1613): 85.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2551. *ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและสิ่งพิมพ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธนาคาร จันทิมา. 2554. “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน: ตกลงเขาเป็นใครวะ!” *มติชนรายวัน* 34 (12187): 23.

ธเนศ เวศร์ภาดา. ม.ป.ป. *ดิวไทยเอนทรานซ์ เล่มสอง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิกจิน.

ธงชัย วินิจจะกุล. 2544. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Post-modern.” ใน *ลี้มโคตรเหง้า ก็เผาแผ่นดิน: รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปีชาญวิทย์ เกษตรศิริ*. บรรณาธิการ โดย กาญจน์ ละอองศรี และธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, น. 351-390. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

นพพร ประชากุล. 2554. “วาทศิลป์ กับ วาทกรรม: มิติร่วมในความต่าง.” ใน *ยกอักษรร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, น. 445-454. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.

-----, 2554. “มองหลากมุม โพสต์โมเดิร์น.” ใน *ยกอักษรร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์*, น.467-494. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.

นพมาส แวหวงส์. 2554. "วีรชนคนถูกลืม: ขุนรองปลัดชู 'วีรชน
สองบรรทัด'." *มติชนสุดสัปดาห์*. 31 (1613): 87-88.

นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา และ มาโนช พรหมปัญญา. 2552. "พม่า
ในแบบเรียนของไทย." ใน *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย:
ทัศนคติเหยียดหยามเพื่อนบ้านผ่านแบบเรียน*. บรรณาธิการ
โดย สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ, น. 82-125. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน.

นิภัทร อังกุลสินธนา. 2550—2551. "การศึกษาการเปรียบเทียบ
วัจนกรรมอ้อมในการบริภาษในนวนิยายไทยต่างสมัย."
วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย 1 (2): 132-145.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543. *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราช
พงศาวดารอยุธยา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มติชน.

ประชา สุวิธานนท์. 2551. "คุณกับกู, Youกับมึง : ศิลปะแห่งการ
ทักท้วง." ใน *ดีไซน์+คัลเจอร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3, น. 38 - 63 .
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

ปราชญ์ เครือทอง. 2554. "สงสัย : ขุนรองปลัดชู ไม่ใช่คน
วิเศษชาญฉลาด ไม่ตายในสนามรบ แต่ถูกขังถูกย้าย ลดยศ?!"
ศิลปวัฒนธรรม 32(12): 88-99.

วันนิดา เมฆอรุณ. 2554. "บทสัมภาษณ์พิเศษ "วีรชน คนถูกลืม"
คนดีไม่มีวันตาย ของบุญชัย เบญจรงค์กุล วีรชนคนถูกลืม:
ตอน ขุนรองปลัดชู ภาพยนตร์และรายการ ถกหนัง เห็นคน
(unsung HERO)." *FINE ART* 8(81): 40-51..

เว็บไซต์

ชุติมา ชื่นเจริญ และ ทิพย์พิมล เกียรติวาทีรัตนะ. 2554.
"บุญชัย เบญจรงค์กุล: เรียกผมว่า 'Philanthropist'". *กรุงเทพ
ธุรกิจออนไลน์* เข้าถึงวันที่ 1 สิงหาคม. <http://bit.ly/P4aFF1>

ปีปี พิคเจอร์. 2554. “ขุนรองปลัดชู.” Facebook เข้าถึงวันที่ 22 พฤศจิกายน. th-th.facebook.com/pages/ขุนรองปลัดชู/210072992365407.

พิเชฐ ยิ่งเกียรติคุณ. 2554. “ขุนรองปลัดชู” และวีรชนที่ทำเพื่อ “ชาติ” ผู้ถูกลืม.” SIAM INTELLIGENCE. เข้าถึงวันที่ 1 สิงหาคม. <http://www.siamintelligence.com/anonymous-soldier-general-choo/>.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. 2554. “ขุนรองปลัดชู: วาทกรรมเรื่องชาตินิยม.” *ประชาไท* เข้าถึงวันที่ 1 สิงหาคม. <http://prachatai.com/journal/2011/07/36167>.

Wikipedia. 2011. “Louis Althusser.” accessed November 22. http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Althusser.

ภาพยนตร์

ปีปี พิคเจอร์. 2554. ภาพยนตร์ชุด “วีรชนคนถูกลืม ตอน ขุนรองปลัดชู.

อื่น ๆ

สมุดจดคำบรรยายวิชาภาษาและวัฒนธรรม (ม.221) ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2554

ภาคผนวก

ข้อมูลภาพยนตร์

ภาพยนตร์เรื่อง “ขุนรองปลัดชู” เป็นตอนที่ 1 ของภาพยนตร์ชุด “วีรชนคนถูกลืม” จัดฉายฟรี 5 รอบที่โรงภาพยนตร์สกาล่าในวันที่ 7-11 กรกฎาคม 2554 และในรายการไทยเจียเตอร์ ช่อง Thai PBS วันที่ 9 กรกฎาคม 2554 (ภาพยนตร์ถูกเลื่อนให้จัดฉายหลังวันเลือกตั้ง เนื่องจากถูกมองว่ามีประเด็นอ่อนไหวทางการเมือง ไม่เหมาะสมหากจัดฉายตามเวลาเดิมในช่วงก่อนหน้านั้น--ผู้เขียน) และมีการเสวนากับบุคคลต่างๆ ทั้งนักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักศึกษา ฯลฯ ในรายการถกหนัง เห็นคน จำนวน 10 ตอน มีการจัดนิทรรศการศิลปะภาพถ่ายและจัดวาง (Photo and Installation) “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” วันที่ 1-31 กรกฎาคม 2554 ณ ศูนย์ศิลปะ HOF ART หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร

ทีมผู้สร้างภาพยนตร์: สุรัสวดี เชื้อชาติ/ ผู้กำกับ, ขาวนิจ ขำนิวินัยพงศ์/ ผู้ถ่ายภาพยนตร์, เอก เอี่ยมชื่น/ ผู้ร่วมเขียนบทและออกแบบงานสร้าง, สุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ/ ผู้รับบทขุนรองปลัดชู, และ บุญชัย เบญจรงค์กุล/ ผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์, สตูดิโอ : บริษัท บีบีฟิคเจอร์ จำกัด

เว็บไซต์ : <http://www.thaiunsunghero.com> และ <http://www.thaipbs.or.th/thaiunsunghero> (ข้อมูลจาก) วนิดา เมฆอรุณ. “บทสัมภาษณ์พิเศษ “วีรชนคนถูกลืม” คนดีไม่มีวันตาย ของบุญชัย เบญจรงค์กุล วีรชนคนถูกลืม: ตอน ขุนรองปลัดชู ภาพยนตร์และรายการ ถกหนังเห็นคน (unsung HERO).” FINE ART. July 2011, Vol. 8, No. 81. น.40-51

กระบวนการที่กักทางภาษา

นอกจากจะปรากฏในโปสเตอร์ภาพยนตร์แล้ว ในชุมชนออนไลน์อย่าง facebook ก็มีกลุ่มแฟนเพจขุนรองปลัดชู ที่มีการทำ

ภาพ 2 และ 3

จาก facebook เพจ ขุนรองปลัดชู

ไปสเตอร์โดยใช้เทคนิคการทักท้วงทางภาษาในแบบเดียวกัน ให้ทำงานเฉพาะในชุมชนนี้ได้ นั่นก็คือ “การแชร์” หรือ “การส่งต่อ” คติสอนใจของขุนรองฯ ให้เพื่อนๆ ผ่านการทักท้วงคนอ่านให้เป็น “มิ่ง” ในข้อความดังภาพ 2

การปลูกสำนึกให้รักชาติ และการเป็นข้าราชการที่ดี (เสริม)

คำกล่าวของขุนรองปลัดชูในภาพยนตร์ หลายช่วงทำให้เห็นการต้องการสื่อถึง “ข้าราชการ” ที่ดีว่าควรเป็นเช่นไร มีการให้ภาพความต้องการอำนาจของข้าราชการ ท่านเจ้าพระยาเจ้าเมืองต่างๆ ที่ไม่ดี จนกระทั่งตัวขุนรองเองที่เป็น “ข้าราชการชั้นผู้น้อย” ผู้ “ไม่หวังเกียรติยศใดๆ” รู้สึกทนไม่ไหวกับสภาพเช่นนี้จนถึงกับประกาศว่า “(นับแต่นั้น) ฎขอหันหลังให้กับ “ระบบราชการ”” ในช่วงที่เริ่มมีการแสบเกี่ยวกับภาพยนตร์ พี่สาวของผู้เขียนซึ่งเป็นข้าราชการส่วนราชการระดับกรมแห่งหนึ่งแถวโรงพยาบาลศิริสัญญา ถามผู้เขียนว่าขุนรองปลัดชูเป็นใคร และบอกด้วยว่าหัวหน้าที่ทำงานอยากให้ดูหนังเรื่องนี้เพราะเป็นแบบอย่างของข้าราชการที่ดี และหลังจากที่ผู้เขียนได้ดูก็เห็นว่าขุนรองฯมีการใช้ภาษาที่น่าสนใจ จึงเป็นจุดเริ่มต้นการศึกษาของบทนิพนธ์นี้ นอกจากนี้ยังมีข้อมูลอื่นที่ยังสนับสนุนความคิดของผู้เขียนเรื่องการสั่งสอนและปลูกสำนึกให้รักชาติในภาพยนตร์ เมื่อพบว่ามีการจัดฉาย “ขุนรองปลัดชู” แบบหนังกลางแปลงให้เหล่าทหารที่ค่ายพ่อขุนผาเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ชมโดยมีป้ายประกาศว่าเป็น “กิจกรรมปลูกฝังอุดมการณ์ความรักชาติ” ด้วย

บทความที่เผยแพร่ใน
โครงการ สนาม+
เป็นข้อเสนอทางวิชาการ
จากการค้นคว้า
ของนักศึกษาในการศึกษา
รายวิชาทางสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา
ของคณะสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ด้วยความเชื่อ
และสนับสนุนในเสรีภาพ
ของการแสดงความเห็น
ทางวิชาการต่อสาธารณชน
คณะบรรณาธิการ
ไม่จำเป็นต้องมี
ความเห็นพ้องใน
ข้อเสนอของผู้เขียนบทความ

สนาม+ เป็นโครงการขยายพื้นที่ทางวิชาการ
ของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ออกไปนอก **สนาม--**
จดหมายข่าวฉบับพิมพ์ ของคณะ ฯ

สนาม+ เป็นพื้นที่แสดงตัวตนและความสนใจ
ทางวิชาการของนักศึกษา ทั้งในระดับปริญญาตรี
ปริญญาโท และ ปริญญาเอก

ผลงานบางส่วนที่ปรากฏในที่นี้ แสดงให้เห็นถึง
ศักยภาพและทิศทางการสนใจทางวิชาการ
ที่กำลังเริ่มก่อตัวขึ้นของนักศึกษารุ่นปัจจุบัน

สนาม+ จะเป็นหนึ่งในเวทีแรก ๆ ของพวกเขา/เธอ
ต่อหน้าประชาคมวิชาการของไทย

คณะบรรณาธิการ

พรทิพย์ เนติภารัตนกุล
พรรณราย ไอสถาภิรัตน์
ยุกติ มุกดาวิจิตร
สลิสสา ยุกตะนันท์
สุดแดน วิสุทธิลักษณ์

รูปเล่ม: วัฒนสินธุ์ สุวรรตานนท์